

**Beschermd dorpsgezicht
Hooge Zwaluwe**

Datum in procedure: 22-12-2005

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing
van het beschermd dorpsgezicht Hooge Zwaluwe
gemeente Drimmelen (Noord-Brabant)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

Datum aanwijzing: 8 FEB. 2011

Errata:

ID-231
C-2
0/2/11

Drimmelen, Hooge Zwaluwe

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Infrastructuur en Milieu zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet op de ruimtelijke ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 300 beschermde stads- en dorpsgezichten met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is ook de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnteriseerd. Het besluit tot aanwijzing van Hooge Zwaluwe in de gemeente Drimmelen als beschermd dorpsgezicht vloeit voort uit deze inventarisatie.

Inleiding

Hooge Zwaluwe vormde tot 1997 met buurdorp Lage Zwaluwe een zelfstandige gemeente. De beide dijkdorpen zijn historisch nauw met elkaar verbonden, maar hebben aparte, los van elkaar liggende kernen, die beide de status hebben van beschermd dorpsgezicht. Beide dorpsgezichten worden apart beschreven. De beschrijving van de ontwikkeling tot 1900 is voor beide dorpen gelijk.

Hooge Zwaluwe en Lage Zwaluwe liggen in het klei- en veengebied ten zuiden van de rivier de Amer en noordwestelijk van Made. De dorpen worden met elkaar verbonden door de Horenhilsedijk die door een open en laagliggend landschap voert, dat voornamelijk bestaat uit grasland in onregelmatige blokverkeveling.

De kern van beide dorpen bestaat uit een bebouwingslint op de dijk (bovenstraat) en een lager gelegen lint aan de voet van de dijk (onderstraat). De dijk maakte in een ver verleden deel uit van de bedijking van de Grote of Zuid-Hollandse Waard. Beide gezichten behelzen een langgerekte lintbebouwing, die ieder voor zich een karakteristieke ontwikkeling hebben doorgemaakt.

De nederzettingen hebben een middeleeuwse oorsprong. Aan het einde van de 19^e en in het begin van de 20^e eeuw werden structuur en bebouwing sterk gewijzigd. Verdichting, verandering en uitbreiding van het weefsel traden op als gevolg van economische, sociale en historisch-ruimtelijke ontwikkelingen. Beide beschermde gezichten hebben grotendeels in deze periode hun huidige karakter gekregen.

Beide dorpen maakten vroeger deel uit van de gemeente Hooge en Lage Zwaluwe. Hooge Zwaluwe is van de twee kernen de kleinste, maar hier was wel het bestuurlijk centrum gevestigd. Sinds 1 januari 1997 zijn beide dorpen ingedeeld bij de gemeente Drimmelen.

Ontstaan en ontwikkeling

Tot 1900

De basis van de huidige ruimtelijke structuur van Hooge en Lage Zwaluwe werd al in de Middeleeuwen gelegd. In het begin van de 13^e eeuw werd het drassige en laagliggende veengebied dat bekendstond onder de naam de 'Grote of Zuid-Hollandsche Waard' bedijkt en ontgonnen.

Vooralsnog waren het lage en zwakke dijken, die nauwelijks voldeden bij meer dan gemiddeld hoge waterstand. Met de ontginning van de Grote Waard kwam ook de bewoning op gang. Deze begon waarschijnlijk al in de twaalfde eeuw. Tussen 1230 en 1350 ontstonden in deze polders zogenaamde ambachten of heerlijkheden (rechtsgebieden) waarvan Zwaluwe er een was.

Zwaluwe lag in het noordwestelijke kleigebied van Brabant en grensde in het zuiden aan het gebied dat later bekend werd als de Langstraat, meer in het bijzonder de Beneden Langstraat. Deze naam dankte het gebied aan de weg, die eeuwenlang de verbinding vormde tussen de strook nederzettingen, die was gelegen tussen de Brabantse zandgronden in het zuiden enerzijds en de grote rivieren in het noorden anderzijds. Het was een vruchtbaar gebied, maar door de talloze overstromingen ook een problematisch gebied. Aan het einde van de 19^e eeuw kwam door een aantal infrastructurele werken een einde

4, 1062 183006

Bovendien had het gebied - met name in de winterperiode - veel last van overstromingen, waarbij grote delen van de weg blank stonden en het wegdek, voorzover aanwezig, werd weggespoeld.

Hoewel problemen rond de ontsluiting van het gebied al eeuwen een rol speelden, zouden pas in de tweede helft van de 19^e eeuw nieuwe en betere ontsluitingen worden gerealiseerd. Dit had voor een belangrijk deel te maken met de industrialisering van het gebied en de daarmee samenhangende belangen van adequate verbindingen. De grootste veranderingen deden zich voor in het laatste kwart van de 19^e eeuw met de aanleg van de spoorlijn Lage Zwaluwe-'s-Hertogenbosch en het graven van de Nieuwe Merwede en de Bergsche Maas en daarmee de verbetering van de waterhuishouding in het gebied.

De spoorlijn Lage Zwaluwe-'s-Hertogenbosch, ook wel het 'Halve Zolenlijntje' genoemd, werd door de Staat der Nederlanden in drie etappen aangelegd. In 1886 werd het baanvak Lage Zwaluwe-Waalwijk geopend. De spoorlijn werd in 1890 voltooid met het laatste baanvak Vlijmen-'s-Hertogenbosch. De Langstraat was nu verbonden met twee belangrijke knooppunten en de aanvoer van grondstoffen en de afvoer van producten was nu gegarandeerd. Lage en Hooge Zwaluwe kregen beide een station voor zowel goederen- als personenverkeer. Het station van Hooge Zwaluwe lag vrij centraal in de kern aan het Halve Zolenlijntje. Lage Zwaluwe kreeg een nieuw, groot stationsgebouw, ongeveer vijf kilometer buiten het dorpscentrum. Maar het was een uitermate belangrijk station, omdat hier tevens de aansluiting met de lijn Dordrecht-Breda/Roosendaal was. Het emplacement werd

flink uitgebreid met onder meer een locomotievenloods en werkplaatsen.

Het graven van de Nieuwe Merwede en de Bergsche Maas en het verleggen van de Maasmonding tussen 1888 en 1904 had, samen met de daaruit voortvloeiende verbetering van afwateringsstructuren, tot gevolg dat de jaarlijks terugkerende wateroverlast afnam. Bovendien kon het waterpeil in de verschillende rivieren en overige waterwegen beter worden gereguleerd, wat de scheepvaart ten goede kwam.

Hooge Zwaluwe na 1900

De ontwikkelingen rond het einde van de 19^e en het begin van de 20^e eeuw pakten voor Hooge Zwaluwe iets anders uit dan voor Lage Zwaluwe. Hooge Zwaluwe kreeg een volwaardig station met goederenloods en los- en laadsporen. Door de kleine en moeilijk bereikbare haven van Hooge Zwaluwe profiteerde het in veel mindere mate van een toenemende handel en verkeer dan het buurdorp. De haven werd vooral gebruikt voor aan- en afvoer van lokale landbouwproducten en door lokale vissers en griendbazen. In Hooge Zwaluwe kwam de nadruk meer te liggen op de bestuurlijke functie, wat zich onder meer uitte in een toename van de duurder bebouwing in het deel ten noorden van de spoorlijn. De toenemende bouwactiviteiten hadden meer gevolgen voor de aard van de bebouwing dan voor de ruimtelijke structuur van het dorp.

Het herstel van de bisschoppelijke macht in 1853 had al ruimte gegeven voor de oprichting van een nieuwe parochie en de bouw van een nieuwe katholieke kerk in Hooge Zwaluwe (St. Willibrorduskerk, 1865) ten zuiden van de spoorlijn. Rond de kerk groeide een soort tweede kern, hoewel deze minder expliciet was dan in het buurdorp Lage

Nadere typering van te beschermen waarden

Algemeen historische en cultuurhistorische waarden

Het gezicht is in hoge mate van belang als bijzondere uitdrukking van sociaal-economische ontwikkelingen aan het einde van de 19^e en begin van de 20^e eeuw in een van oorsprong middeleeuwse dijkstructuur.

Het gezicht is in hoge mate van belang als bijzondere uitdrukking van geografische en landschappelijke ontwikkelingen.

Historisch-ruimtelijke of stedenbouwkundige waarden

Het gezicht is van belang:

- voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening;
- wegens de bijzondere samenhang van functies, schaal, verschijningsvorm van wegen, wateren en bebouwing mede in relatie tot de regionale ontwikkelingsgeschiedenis.

Situationele waarden

Het gezicht is in hoge mate van belang wegens de bijzondere samenhang van historisch-ruimtelijke, structurele, esthetische en functionele kwaliteiten van bebouwde ruimte in relatie tot zijn landschappelijke omgeving.

Gaafheid/herkenbaarheid

Het gezicht is van belang wegens de herkenbaarheid van de oorspronkelijke historisch-ruimtelijke structuur, bebouwing en functionele opzet als geheel.

Het gezicht is van belang wegens de gaafheid van de oorspronkelijke bebouwing.

Zeldzaamheid

Het gezicht is van belang wegens de unieke verschijningsvorm vanuit historisch-ruimtelijk, stedenbouwkundig, situationeel en landschappelijk oogpunt.

Begrenzing

Het gezicht in Hooge Zwaluwe omvat de gehele lintbebouwing vanaf de kop van de Horenhilsedijk, via de Raadhuisstraat, Havenstraat, Spoorstraat, tot en met de Kerkdijk, alsmede de karakteristieke onderstraat, die ook hier daadwerkelijk 'Onderstraat' heet, en een deel van de daarop aansluitende Zwaluwseweg.

De begrenzing volgt grotendeels de achtergrenzen van de aan deze wegen gelegen percelen.

De exacte begrenzing is weergegeven op de bijgevoegde begrenzingskaart MSP/47/02.

Waardering

Het gezicht is van belang als voorbeeld van oorspronkelijk middeleeuwse, op een dijk gelegen lintbebouwing langs een bovenstraat en een binnendijkse onderstraat, dat eind 19e, begin 20e eeuw een nieuwe ontwikkeling doormaakte.

Mét het beschermde gezicht van Lage Zwaluwe vormt Hooge Zwaluwe een afspiegeling van de sociaal-economische en ruimtelijke ontwikkelingen, die in gang werden gezet door grote infrastructuurwerken, die de Beneden Langstraat uit zijn isolement haalde en een nieuwe bloeiperiode inluidde.

Bronnen

Literatuur

- J.P. Corten, E. Nijhof (red.), *Lijnen door het Brabantse land, 200 jaar verkeersinfrastructuur in Noord-Brabant 1796-1996*, Zwolle 1997.
- Gemeente Drimmelen, Bestemmingsplan Hooge Zwaluwe, 2001.
- *Hooge en Lage Zwaluwe*, deel in de Cultuurhistorische inventarisatie Noord-Brabant/Monumenten Selectie Project, 's-Hertogenbosch 1988.
- R.C.M. Jacobs en P.A.J.M. van Meel, *200 Jaar r.k. parochie H. Joannes de Doper Lage Zwaluwe*, Lage Zwaluwe 1987.
- C. Kolman, B. Olde Meierink, en R. Stenvert, *Monumenten in Nederland, Noord-Brabant*, Zwolle 1997.
- J. van Laarhoven (red.), *Dorpen in Brabant*, (tentoonstellingscatalogus), 's-Hertogenbosch 1978.
- J.C.M. Michels en J.A. van Oudheusden, *Architectuur en stedenbouw in Noord-Brabant*, (reeks Monumenten Inventarisatie Project, deel Noord-Brabant), Zwolle 1993.
- Streekarchivariaat in de kring Oosterhout/Gemeentearchief Made, afdeling voormalige gemeente Hooge en Lage Zwaluwe, Made.

Kaarten

- Overzichtskaart, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed 2010.
- Waarderingskaart, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed 2010.
- Hooge Zwaluwe, circa 1840. In: *Grote Historische Atlas van Nederland; 4 Zuid-Nederland 1838-1857*, Groningen 1990.
- Hooge en Lage Zwaluwe, 1866. In: J. Kuyper, *Gemeente atlas van de provincie Noordbrabant; naar officieele bronnen bewerkt*. Herdruk, Groningen 1982.
- Hooge Zwaluwe, circa 1918. Bonnekaartnummer 584, verkend in 1868, herzien in 1889, ged. herzien tot 1918. Uitgave 1923. Schaal 1:25.000.

Bijlagen

1. Overzichtskaart.
2. Waarderingskaart.
3. Hooge Zwaluwe, circa 1840.
4. Hooge en Lage Zwaluwe, 1866.
5. Hooge Zwaluwe, circa 1918.

Waarderingskaart Hooge Zwaluwe

Legenda

- beschermd dorpsgezicht
- stedenbouwkundige landmark
- markant water
- open land
- oude dijk

Topografie

- bebouwing
- bos
- weiland
- begraafplaats
- weg
- spoorweg
- waterloop

0 100 200 m

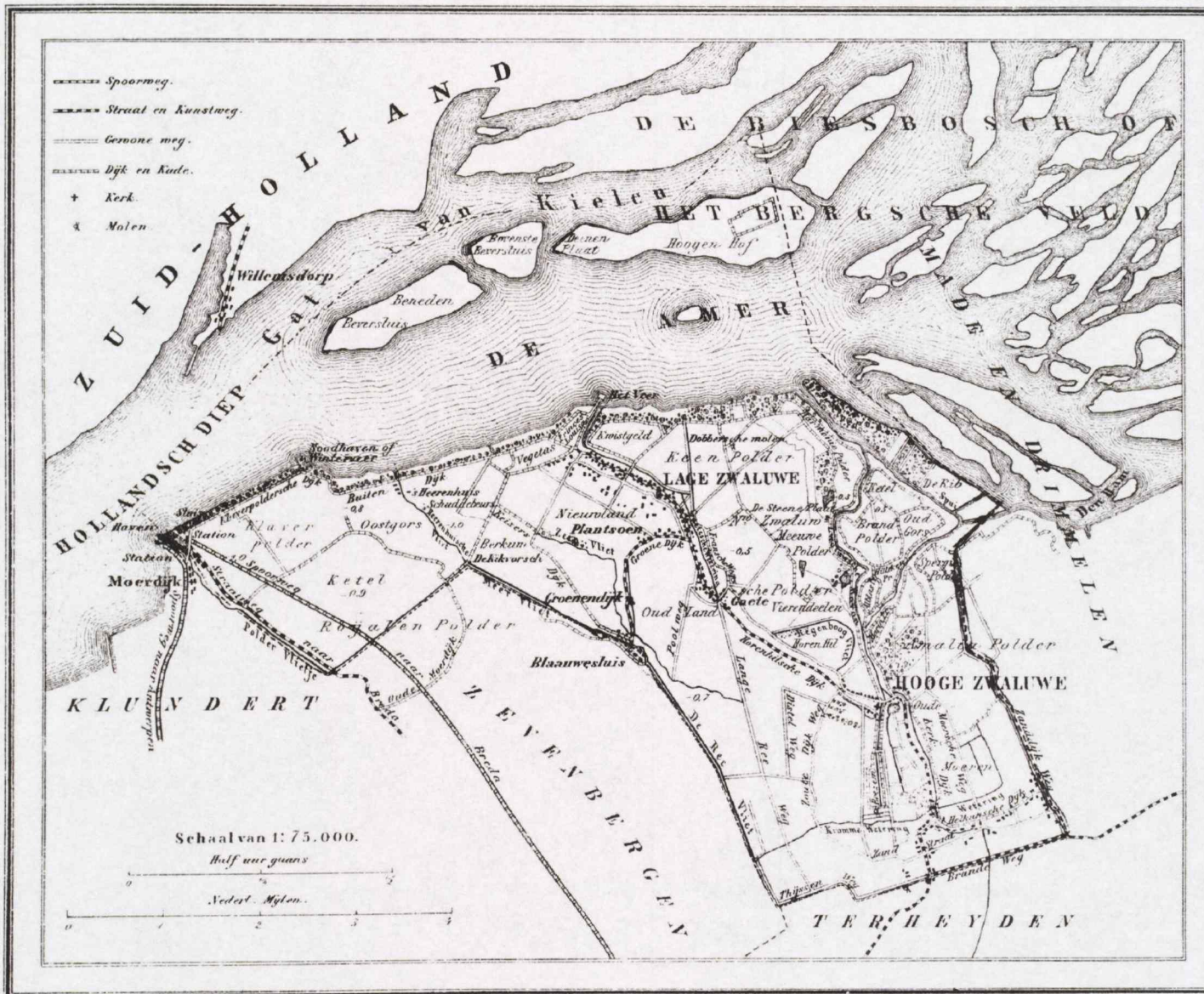
Topografie © Topografische
Dienst Kadaster
Emmen, 2009

© RCE
e-KS/NvD & BB
4 november 2009

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

1866.

4903 Banders. 3475 Inwoners.

Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.